

KORPORATİZM, FAŞİZM VE SOLİDARİZM KAVRAMLARI EKSENİNDE ERKEN DÖNEM CUMHURİYET SİYASASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yrd.Doç.Dr. Bahadır ESER
Süleyman Demirel Üniversitesi
İİBF, Kamu Yönetimi
hamza.eser@gmail.com

Hasan YÜKSEL
Süleyman Demirel Üniversitesi
SBE, Doktora Öğrencisi
hasanyukse137@gmail.com

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve çalışmaları sonunda ilan edilen II. Meşrutiyet, Cumhuriyet öncesi dönem siyasal yaşamını etkileyen en önemli kırılma noktalarından bir tanesidir. Erken dönem Cumhuriyet uygulamalarına bakıldığında, Türk siyasi tarihinin bir önceki döneminden ideal olarak tevarüs edilen düşüncelerin uygulamaya konularak, pratiğe döküldüğü bir dönem olduğu savunulabilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içerisinde gelişen ve büyüyen bir organizma olan Cumhuriyetin kurucu lider kadroları, bir amaç ve ideal etrafında toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için argüman olarak, korporatist anlayışın faşist ve solidarist türlerinden solidarist bakış açısını benimsemişlerdir. Çalışmada öncelikle korporatizm, faşizm ve solidarizm temelinde kavramsal bir çerçeve çizilecek, sonrasında Cumhuriyet öncesi siyasi hareketlerden İttihat ve Terakki dönemine ve Cumhuriyet'e olan yansımalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Türk Siyasal Hayatı, Korporatizm, Faşizm, Solidarizm, İttihat ve Terakki Partisi, Erken Dönem Cumhuriyet Uygulamaları

AN ANALYSIS ON SHAPING THE SOCIAL STRUCTURE IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD BASED UPON THE IDEALS SUCH AS CORPORATISM, FASCISM AND SOLIDARISM

ABSTRACT

The Second Constitutionalist Period which was declared at the end of the efforts of the Committee of Union and Progress is one of the turning points of pre Republican political life in Turkey. When analyzed to the early Republican implementations, it can be argued that the ideals of the former period were put into practice. The leaders of the early Republican period as developing and growing organization in the Committee of the Progress and Union adapted the solidarist perspective rather than the fascist one as the subtopics of corporatism. In the study, the ultimate aim is to draw the general framework of the corporatism, fascism, and solidarism and then the impacts of The Committee of Union and Progress, the political movements in the pre Republican period, on the Republican period will be mentioned as well.

Keywords: Political Science, Corporatism, Fascism, Solidarism, The Committee of Union and Progress, The Implementations in the Early Republican Period

1. Giriş

Türk siyasi tarihi, sahip olduğu derinliği ve birikimleriyle ele alındığında bu tarihsel birikimin önemli kırılma noktaları yaşadığı söylenilebilir. Öncelikle Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve sonrasında Osmanlı Devleti ile başlayan bu süreç Kurtuluş Savaşını kazanan Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi ile devam etmiştir. Birbirlerini takip eden bu tarihsel süreçler göz önüne alındığında her dönem toplumu bir arada tutan parametrelerin birbirlerinden farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Örneğin, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde toplumun ortak akıl içerisinde hareket etmesine olanak tanıyan en önemli kavramlar Müslüman ve Türk kimlikleri, yine Osmanlı toplumunda Osmanlılık kimliği, son olarak da Kurtuluş Savaşıyla Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk kimliğidir. Kurtuluş Savaşıyla başlayan Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde Türk ve Türklük unsurlarına vurgu yapılmış fakat bu uygulamalarda bir sınıf ayrımı gözetilmeyerek, tam anlamıyla toplumsal kalkınmanın gerçekleşebilmesine yönelik, dayanışmacı bir toplum anlayışına yer verilmiştir.

Özellikle Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinin oluşumu ve lider kadroları açısından her ne kadar kendini bir kongre neticesinde fesih etse de modern manada bir siyasi örgüt olarak Osmanlı Devlet yönetiminin son dönemlerine damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyetinin yeni yönetim üzerindeki yansımalarından da bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla toplumu muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için Cumhuriyet Dönemi toplumsal yapısının biçimlendirilme süreci ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin sahip olduğu ideallerin benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Milli Mücadele örgütlerinin, İttihatçı kadrolar üzerine yükselmesi bunun en önemli kanıtlarındandır (Demirbaş, 1999: 1).

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan sosyal politikaların solidarizm ve korporatizm kavramları ekseninde gerçekleştirildiği söylenilebilir. Başka bir ifadeyle bu dönemde toplumun farklılıklarını dikkate alan politikalar yerine bütünleştirici, tek tip, dayanışmanın ön planda olduğu ve toplumun tüm unsurlarının resmi ideoloji çerçevesinde şekillendirildiği politikalar yürütülmüştür. Konuya ilişkin yazın incelendiğinde solidarizmin, dayanışmacı, otoriter yönetim, (bu kapsamdaki anti demokratik uygulamalar), korporatizmin ise işbirlikçi, yönüyle toplumun tüm kesimlerinin faydasını amaçlayan yönetim uygulamaları olduğu vurgulanabilir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde uygulanan siyasal ve sosyal politikaların korporatizm, faşizm ve solidarizm kavramları ölçeğinde değerlendirilmesidir.

2. Korporatizm

Kelime anlamı olarak korporatizm, işbirliği anlamına gelen İngilizce "corporation" kelimesinden gelmektedir. Tarihsel seyrine bakıldığında da kavramın, bir ideolojik bir duruş olmaktan öte özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişten sonraki süreçte ekonomik anlamda sık olarak kullanıldığı gözlenmektedir (Rose, 2005: 3). Siyasi bir yaklaşım olarak ise, korporatizm, "ortak ilkeler" ve "sosyal uyum" bağlamında toplumu bir organizma gibi ele alarak toplumun tüm kesimlerinin faaliyetlerini dayanışma ve ortak çıkar temelinde ele alma, olarak tanımlanabilir (Göker, 2001: 229). Sosyal bir ortaklığın ve toplumsal iş bölümünün ön plana çıktığı korporatist anlayış, bireyin kendi çıkar ve özgürlüğünün peşinde koştuğu ve bir girişimci olarak

bireyin özgür olması gerektiğinin savunulduğu liberalizm anlayışına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Örf ve adetlerin uzantısı ve birleştirici bir unsur olarak ele alınabilecek korporatist anlayışta, olaylar karşısında ortak hareket eden ve ortak bir iradeye, mülkiyete sahip olan bireyler, bir organizmanın ya da sosyal bir bedenin parçası gibidirler (Panitch, 2000: 98 ve Durmaz, 2011: 58-61).

Toplumsal örgütlenmenin en temel bileşenlerinden olan korporatizm kavramı birbirlerine alternatif olarak ortaya çıkan Liberalizm ve Marksizim kavramlarının uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram gerek Liberalizm gerekse Marksizim politikalarının açıklamakta yetersiz kaldığı sanayileşmiş toplumlarda oluşturulan kamu politikalarını, sosyal değişimleri, sosyal refah politikalarını, çalışma ilişkilerini, işgücü barışını, sendikaları, hükümet politikalarını, sosyal güvenlik ve sosyal politika uygulamalarını masaya yatırmaktadır. Dolayısıyla korporatist yaklaşım araştırmacılara devletin fonksiyonu, karar verme süreçlerinde çıkar gruplarının resmi işbirliği, kamu politika yapımının yeni yönleri gibi yeni sosyal, siyasi ve ekonomik olgularla ilgili yeni yaklaşım ve metotlar sunmaktadır. Korporatist yaklaşım, birçok araştırmacının modern toplumlarda meydana gelen yeni olguları anlamaya yönelik rasyonelleşme, toplumun bürokratikleşmesi, değişen çalışma ve endüstri ilişkileri konusunda farklı perspektifler sunmaktadır (Wiarda, 1997: 3,4).

Parla'ya göre korporatizm “anti-sosyalist” ve “anti-marksist” bir düşünce sistemidir. Ve aynı zamanda siyaset ve iktisada bakış açısı itibariyle korporatizm, “anti-liberal”dir fakat “anti-kapitalist” değildir. Parla, korporatizmin, solidarist korporatizm ve faşist korporatizm/ faşizm olmak üzere iki alt türü olduğunu vurgular. Ona göre solidarizm, yukarıda da vurgulandığı üzere siyasal-kültürel liberal bazı öğeleri içermekte ancak bir ekonomik, sosyal, siyasal örgütlenme, diğer bir ifadeyle kurum olarak liberalizme karşı çıkar. Parla'ya göre solidarizm ve faşizm, kapitalizm ve sosyalizm arasında bir alternatif “üçüncü yol” ya da bu ikisinin bütünleşmiş hali değildir. Korporatizm, solidarist ve faşist uygulamalarıyla kapitalizmin bir türevidir (Parla, 1989: 53). Parla, korporatizmi üç düzey üzerinden ifade eder: “1-belli bir toplum ve ekonomi modeli hakkında bir felsefe ve ideolojidir; 2- bir dizi ekonomi ve sınıf politikaları ve çıkarların temsiline yönelik fiili süreçlerdir; 3- belli bir siyasal kurumsallaşma ve otoriter karar alma biçimidir” (Parla, 1989: 53,54).

Tüm bu açıklamalar ışığında bir düzen kurucu olarak devlet eliyle şekillenen korporatizm kavramının içerdiği unsurları üç başlık altında toplamak mümkündür (Williamson, 2009: 8, 9).

Şekil 1: Korporatizm Kavramı

Kaynak: Peter J. Williamson, *Varieties of Corporatism A Conceptual Discussion*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2009, ss. 8, 9.

Şekil 1’de de ifade edildiği gibi “toplumsal taleplerin devletgil bir siyasi gramerle telaffuz edilmesi” olarak tanımlanabilecek korporatizm kavramının üç adet bileşeni bulunmaktadır (Çalışkan, 2008: 15). Bunlardan birincisi ve belki de en önemlisi toplumsal süreçlere ekonomik ve siyasi olarak yön verecek olan ve sosyal yapının tüm bireylerini kapsayarak bir arabulucu gibi hareket edecek olan devlettir. Dolayısıyla kurumsallaşma, müzakere ve danışma kültürünü de içeren korporatizm, devletin temel bileşen olduğu varsayımından hareketle toplumun farklı kesimlerinin de devletle aynı masaya oturmasını sağlama ve uygulanacak olan politikaları birlikte belirleme süreci olarak da ifade edilebilir (Kenworthy, 2003: 10 ve Kenworthy, 2002: 367).

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi siyaset ve ekonominin seçkinleri ile halk arasında diyalogun merkeze alındığı ve devletin öncü rol oynayarak sosyal politikaların bu bağlamda şekillendirildiği korporatizm kavramının ikinci ögesi demokrasi kurumları ve son olarak da yine devlet güdümünde gerçekleşen kontrol mekanizmalarıdır (Doctor, 2007: 131). Örneğin sendikalar, toplumsal esnekliğe ve korporatist anlayışa uygun demokrasi araçlarından bir tanesidir (Teulings ve Hartog, 2008: 1). Bu anlamda korporatizm kavramı ortak bir ideal belirlemek için devletin aktif olarak rol oynadığı ve vatandaşlarla birlikte örgütsel tüm karar alma süreçlerine katılan bir katalizörü ifade etmektedir. Dolayısıyla korporatizm kavramı ve tanımladıkları çerçevesinde erken Cumhuriyet dönemine bakıldığında toplumsal yapıyı, demokrasi kurumlarını şekillendiren ve yeri geldiğinde bir kontrol mekanizması işlevi gören devlet, ortak idealler için korporatist bir bakış açısı sergilemiştir (Çalışkan, 2008: 15).

Erken dönem Cumhuriyet idarecileri toplumsal ayrışmayı ve muhalefeti hızlandırabilecek sınıf çatışması gibi bir problemle uğraşmak istemediklerinden bu tür ayrışmaları engelleyecek formüller bulunması gerektiğine karar vermişlerdir. Bu anlamda çözüm olarak korporatizm seçilmiş, tüm sınıfsal ayrılıkların üzeri örtülerek toplum tek bir potada eritilmeye çalışılmış ve ideallerin tek bir noktada toplanması gerektiği kanısına varılmıştır. Bu tür uygulamaların etkileri öncelikle işçi sınıfı bazında

hissedilmeye başlanmıştır. Sınıf bilincinin olmaması, halkın devleti anlayışının ön planda olması nedeniyle Cumhuriyet sonrasında bile işçiler lehine düzenlemeler yapılmamıştır (Ahmad, 1995: 139-145 ve Özkiraz ve Talu, 2008: 115). Çalışmanın bu bölümünde korporatizmin toplumsal uygulamaları ile yakından ilgili olması nedeniyle faşizm ve ardından solidarizm kavramlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

3. Yönetimsel Bir İdeoloji Olarak Faşizm

Mükemmelliğin ve üniter devletin abartılı savunucusu olan, diğer ülkelerle ve ırklarla mukayese esasına dayanan milliyetçiliğin alt başlığı olarak faşizm, İtalyan lider Benito Mussolini döneminde İtalya’da resmi ideoloji olarak benimsenen, daha sonra Hitler Almanya’sında uygulanan, bünyesinde aşırı milliyetçi, otoriter, anti-demokratik ve anti-komünist uygulamaları barındıran, başta Hitler Almanya’sı gibi benimsendiği ülkelerde “öteki” kavramı çerçevesinde ırkçı söylemleri ön plana çıkaran ülkelerde siyasi bir doktrindir (Roskin vd., 1991: 117; Kornblum, 2008: 295 ve Johnson, 1971: 103). İtalya’da büyük kitlelerin harekete geçmesi sonucu ortaya çıkan ve kapitalist güçler tarafından da desteklenen bu kavramın temel ortaya çıkış felsefesini insanları ırklarına göre ayırma tabi tutma anlayışı oluşturmuştur (Trotsky, 2005: 17, 18).

Faşizm kavramı ele alınırken dikkat edilmesi gereken ayırım, bu kavramı tek bir başlık altında incelemekten ziyade iki başlık altında incelemektir. Birinci başlık totaliter bir düzeni hâkim kılmaya çalışan Nazi faşizmi, ikinci başlık ise totaliterlik denemelerinde tam anlamıyla başarılı olamayan Mussolini faşizmidir. Her iki kavramın ortak noktası totaliterlik kavramını ön plana çıkarmış olmasıdır (Mardin, 2003: 160).

İnsanların nihai mutluluğunu sağlamak ve daha yaşanabilir bir dünya oluşturmak amacıyla ortaya çıkış dönemleri itibariyle kendisini kabul ettirme ve savunduğu görüşleri haklı kılma uğruna birçok ideoloji şiddete başvurmuştur. Bu ideolojilerden bir diğeri de faşizmdir. Ancak bu ideolojiyi diğerlerinden ayıran en önemli özelliği ortaya çıktığı dönem itibariyle değerlendirildiğinde bir şiddet ideolojisi görünümü vermiş olmasıdır. Bir diğer ifadeyle dünyada değişik dönemlerde ortaya çıkan ideolojiler göz önüne alındığında içerisinde ideolojiyi kötü bir şeye dönüştüren tek ideoloji cemaatçi, sosyal bir kimlik olarak ırkçı ve mezhepçi anlayışın aşırı bir biçimi olarak yorumlanabilecek faşizmdir (Calhoun, Light ve Keller, 1997: 209). Faşizm, liberalizm ve demokrasiye tamamen karşı hiyerarşik ve otoriter bir yapının ön planda olduğu bir harekettir (Vincent, 2006: 2, 3 ve Can, 2009: 2, 3).

Gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan bölüşüm sorunları ve bu problemlerin etkisi altında büyüyen meşruiyet krizi korporatizmin iki alt başlığından biri olarak yorumlanabilecek “faşizm” anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Faşizm “sermayenin özel mülkiyetçi düzenin liberalizmin doğal hukukçu, sözleşmecî ön yargıları olmadan da koruyabileceğini gösteren bir politika alternatifini ifade etmektedir” (Öztürk, 2007: 9).

Sağ kanat ideolojilerinin temel çıkış noktası olarak faşizm, 20.yüzyılda monarşinin yerini almıştır. Özellikle 1920’den 1940’lara kadar olan süre içerisinde Avrupa’da etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya, İtalya ve Japonya bunun en temel örnekleridir. Ayrıca faşizmin örneklerini İspanya, Macaristan ve Arjantin gibi ülkelerde de görmek mümkündür. Taşıdığı elit karaktere rağmen faşizm, ultra milliyetçi renkliliğinden dolayı büyük kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Dolayısıyla faşizm ve ulus

kimliğini ön plana çıkaran milliyetçiliğin birbirlerinden ayrılmaz iki kavramsal çerçeve olduğu söylenilebilir (Magstadt, Schotten, 1993: 353 ve Skidmore, 1989: 260). Ulus gelişirse birey gelişir anlayışını benimseyen faşizmin, ortaya çıkış itibarıyla değerlendirildiğinde çağdaşlarından ayıran en temel özellik şiddet içeren bir görünüm vermesidir (Lawson, 1993: 81).

Sol kesim ideolojiler tarafından tepkisel bir diktatörlük olarak algılanan ve 1919 yılında Mussolini tarafından sol kesim ve muhafazakârlara karşı aşırı milliyetçiliğin düşmanlıkla birleştirilerek politik bir hareket olarak ortaya çıkarılmasıyla yön bulan faşizm, birey haklarının minimize edildiği otoriter bir devlet anlayışını desteklemektedir. Bu bağlamda faşizm, liberalizm, liberaller, demokrasi ve demokratlara tam anlamıyla karşı, barbarlık ve şiddet ile özdeşleştirilen hiyerarşik ve aşırı sağ milliyetçi ideoloji olarak nitelendirilebilir (Trotsky, 2005: 3; Douglas, 1984; Can, 2009: 3 ve Linehan: 2000, 1).

Homojen, saf bir topluluk oluşturma amacını taşıyan ve alternatif yaklaşımlara, farklılıklara tolerans beslemeyen faşizm, milliyetçiliğin bir ileri siyasi boyutudur (Kallis, 2009: 2, 4). Faşizm ideolojisini benimsemiş kişilere ise faşist denilmektedir. Faşizm ve faşistler, Can tarafından şöyle ifade edilmektedir (Can, 2009: 3).

“Faşizm kelimesi, etimolojik olarak ‘deste’ anlamındaki Latince fascis sözcüğünden türetilmiştir. Fascis sözcüğü, Eski Roma’da devlet iktidarının simgesi olan ve yüksek düzeydeki devlet yöneticilerinin (Roma Magistra’larının) önlerinde taşınan baltalı sopa destesi’ni dile getirmektedir. Burada ‘balta’ simgesi, ‘şefi’, sopalar-değnekler ise bu şefin etrafında sadakatle kenetlenmiş örgüt üyelerini belirtiyordu. İşte bu sopalardan her biri –vurucu güç- faşist anlamına gelmekteydi. Demek ki her faşist bir sopa-değnek olarak kabul edilebilir. Bir başka ifadeyle her faşist, kullanılmaya hazır ve kullanıcısına karşı herhangi bir itirazda bulunabilme yetisine sahip olmayan, sürekli olarak kaba gücü temsil eden bir araç durumundadır. Zaten geniş anlamda faşizm, kaba güce dayanan totaliter ve otoriter bütün düzenleri dile getirmektedir. Bir diğer açıdan faşizm, hem ideolojik hem de uyguladığı taktikler açısından şiddet taraftarı bir anlayış ve harekettir”.

Toplumsal bütünlüğün oluşması açısından milliyetçi söylemlerin ön planda olduğu erken dönem Cumhuriyet uygulamalarına bakıldığında dönemin konjunktürel yapısına paralel olarak tek tip toplum meydana getirme ve insanları bir amaç etrafında toplama ideali kapsamında bir takım faşist uygulamalara yer verildiği ifade edilebilir (Kocacık, 2003: 2). Bilhassa Türklük söyleminin ön planda olduğu ırk merkezli düşünce yapısı, kolektif ruhun Türklük unsurları bağlamında dönemin şartlarına uygun olarak yeniden tanımlanması, Türk ulusunun tarihinin mistik ve idol hale getirilmesi, milliyetçilik ve vatanseverlik duygularının ön plana çıkması bu dönem faşist uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Ancak bilinmelidir ki gerçekleştirilen uygulamaların tümü dönemin bu zor şartlarında toplumsal kenetlenme sürecini hızlandıracak, “kitle ruhu” bilincini oluşturacak ve birliktelik anlayışını canlı tutacak uygulamalardır (Güler, 2009: 173).

4. Solidarizm

Solidarizm kelimesi “dayanışma” anlamına gelen İngilizce “solidarity” kelimesinden gelmekte ve korporatizmin bir alt türü olarak kamu çıkarlarını ön planda tutan, otoriter, faşist anlayışa karşı daha çoğulcu ve ılımlı bir yönetim yapısını ifade etmektedir. Türkiye’de korporatist anlayış, faşist öğeler de içermesine rağmen daha çok solidarist anlayışına yakındır (Neocleous, 1997: 8, 17; Germani, 1997: 13’den aktaran Öztürk, 2007: 9).

Kısaca sağlam, ayakları yere basan ekonominin kurulması için bir ihtiyaç ve uluslararası toplumsal normları güçlendirmek için bir değer olarak kabul edilen solidarizm, ulus çıkarlarının herhangi bir grubun ya da şahsın çıkarlarından üstün tutulması olarak ifade edilebilir (Şeker, 2007: 51 ve Kelly, 2004: 287, 288). Solidarist anlayış, toplumu sahip oldukları fonksiyonları ve işleyişi gereği birbirine bağımlı parçalardan meydana gelen bir bütün olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre parçalar birbiriyle uyum ve dayanışma (tesanüt) içinde çalışmalıdır. Bu mekanizmanın temel birimleri ise korporasyon içinde hareket eden meslek teşekkülleridir (Sağlam, 2004: 75). “Her şahsın, tabiatın kendisine bahşettiği tabii üstünlükler veya miras yoluyla elde ettiği imtiyazlar ne olursa olsun, muvaffakiyet ve saadete erişmek için insanların işbirliğine muhtaç olduğu” kanısına dayalı tesanütçülük ile eş anlamlı kabul edilen solidarizmin amacını Sağlam şöyle açıklamıştır (Heyd, 1980: 106’dan aktaran Sağlam, 2004: 4-75, 76 ve Mardin, 2001: 245):

“Tesanütçülüğün amacı, sınıf kavgasına son vermek, herkese eşit terbiye ve iş imkânları sağlamaktır. Bu hedefe varmak için Ziya Gökalp'a göre, çağdaş milletlerin bölündüğü sınıfları ortadan kaldırmalı, onun yerine onların yerine mesleki teşekkülleri ikame etmelidir. Bu teşekküller halk arasında tesanütü sağlayacaktır. Sınıflar üretim zümreleridir. Çeşitli sınıfların üretim seviyeleri arasındaki büyük farklar sosyal adalete aykırıdır. Mesleki teşekküller aynı işi gören insanları bir araya getirir. Bunlar işbölümü ve ihtisaslaşmanın bir eseridir.”

Solidarizm, öncelikle II. Meşrutiyet döneminin daha sonra ise Cumhuriyet döneminin en gözde terimleri arasında kabul edilebilir. Solidarizm başka bir ifadeyle tesanüt, tek parti döneminin sosyolojik yapısına, toplum bilimine ve felsefesine hâkim en önemli sözcüktür. Solidarizm, İttihatçı görüş yanlılarının erken dönem Cumhuriyet idaresinde gündeme getirdikleri ve Tek Parti dönemi Türkiye’siyle özdeşleşen bir doktrindir. Bu siyasi doktrin teşebbüs hürriyetine ve mülkiyet dokunulmazlığına gölge düşürmemektedir. Bu anlamda liberalizm ile sosyalizm arası orta yolu savunan, toplumsal sınıf farklarını reddeden ve toplumun birbirine muhtaç sınıflardan oluştuğu bu akım, ihtisaslaşmayı ön plana çıkaran iş bölümü ve meslek gruplarını temel almaktadır (Gencer, 2011: 45, 47; Sağlam, 2004: 76).

Özellikle ulusal egemenliğin ön planda tutulduğu, Atatürk ilkelerinden halkçılık anlayışında devlet, vatandaşın refah ve mutluluğunu amaçlamakta, halkın yararı her alanda en önde ve vazgeçilmez bir unsur olarak dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, “Türk Halkı” ve “Türk Milleti” kavramını kullanarak vatandaşlar arasında iş bölümü ve dayanışmayı öngörmekte ve duygusal bir bağ oluşturmayı amaç edinmektedir. Tüm bu açıklamalar ışığında halkçılık ise dil, din, ırk,

mezhep ve ekonomik açıdan hiçbir ayırım gözetmeksizin sınıf unsurunun olmadığı, tüm ulusun devlet hizmetlerinden eşit bir şekilde faydalanmasının gaye edinildiği, halkın yönetimi egemen olduğu, ait oldukları sosyal sınıflara bakılmaksızın herkesin eşit olduğu anlayışına dayanmaktadır (Özer, 2011: 48 ve Mardin, 2004: 67, 68). Mardin bu anlayışı şu şekilde özetler; Türkiye Cumhuriyeti, halkın tüm kesimlerinin herhangi bir sınıf ayırımı olmaksızın çalışmasıyla kuracakları bir kurum olacaktır. Batı ülkelerinin tersine henüz belirgin bir sınıf bilinci ve ayırımı olmayan Türkiye için bu durum kurucu elit tarafından bir avantaj olarak değerlendirilmekteydi. Zira böyle bir toplumsal yapı içinde aydın-sıradan halk ayırımı olmaksızın tüm halkın top yekun yine halk için seferber edilmesi, çalışması öngörülmüştür (Mardin, 2004a: 184). Dolayısıyla solidarist anlayışta sınıf kavramı göz ardı edilerek meslekler arası dayanışma ön plana çıkarılmış ve böyle bir toplumsal yapı oluşturulmuştur. Bu sosyal anlayış, başta Mustafa Kemal olmak üzere erken dönem Cumhuriyet anlayışı ve tek parti yönetiminin bir uzantısı olarak benimsenmiş, tehlike olarak görülen komünizm ve sınıf çatışmasıyla mücadele etmek için dayanışma fikri ortaya atılarak Türkiye’de sınıfların gelişmemiş olduğuna vurgu yapılmıştır (Duman, 2006: 250). Bu kavramların uzantılarının erken dönem Cumhuriyet uygulamalarının bir önceki dönem İttihat ve Terakki anlayışı ve II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi olaylarıyla karşılaştırmalı incelenmesi açısından temel çıkış noktaları ve tarihsel arka planına bakmak oldukça faydalı olacaktır.

5. İttihat ve Terakki Dönemi ve Cumhuriyete Yansımaları

Osmanlı-Türk modernleşmesine olanak sağlayan ve bu sürecin temel taşlarından sayılabilecek Jön Türkler hareketi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti, Cumhuriyet’in ilanı sonrasında başta Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları olmak üzere Cumhuriyetin lider kadrolarının gerçekleştireceği birçok önemli reformun temellerini atmıştır. Ayrıca bu dönemde yapılan reformlar gerek yeni devletin gerekse Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurulmasının temel çıkış noktasını da oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle Cumhuriyet kadrolarının politik hayatta uygulamaya koydukları uygulamalar esasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin kavramsal çıkış felsefesinin uzantılarıdır (Örmeci, 2010: 95).

Yakınçağ tarihinin en dikkate değer siyasi hareketlerinden biri olma özelliğini koruyan, dış siyasetteki hoşnutsuzluğun ve çağdaşlaşmada meydana gelen eksikliğin savunucusu olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ihtilal cemiyeti olarak başlangıç noktası Ohri olan, değişime ayak uydurabilecek bir yönetim biçiminin kurumsallaşmasını sağlamak, meşruti bir hükümet ve bir dizi ıslahatlar meydana getirmek, başka bir deyişle Abdülhamit’i devirmek suretiyle meşrutiyeti ilan ederek ülkede hürriyet, adalet gibi kavramların yerleşmesini sağlamak amacını 1908 yılında askeri bir hareketle gerçekleştirmiştir (Gazel, 2001: 259 ve Mardin, 2004a: 220). Özgürlük, eşitlik ve birlik kavramlarının şiddetli bir destekçisi olan cemiyet kurulduğu andan itibaren Abdülhamit’in saltanatını devirerek anayasal bir düzene geçme idealini bilhassa basın yayın yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır (Mango, 1972: 108). Örneğin Cemiyet’in önde gelen isimlerinden biri olan Mehmet Murat Mizan gazetesinde neşredilen İyd-ı Milli (Milli Bayram) isimli yazısında Abdülhamit idaresinin halkı her türlü gelişmeden mahrum bırakarak cehalete sürüklediğini iddia eder. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin nihai amacı “istibdadı” devirmek, Meşrutiyet’i ilan ettirerek memlekette düzeni sağlamak ve Kanun-i Esasi’nin ülke genelinde uygulanmasını sağlamaktır (Murat, 1897: 1’den aktaran Arslan, 2011: 304).

Tanzimat döneminde batıyı ve batı kurumlarını çok yakından inceleme fırsatı bulan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, diğer bir ifadeyle Yeni Osmanlılar, Osmanlı Devleti'nin durumunu ve yönetim anlayışını takdir etmemektedirler. Ayrıca 19. Yüzyılda yapılan reformların da Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtaracağına inanmıyorlardı. Bu teşkilat, devletin yıkılma tehlikesinden kurtulmasını sağlamak amacı ile yeniden yapılandırılmasını, meşrutiyet yönetiminin kurulması gerektiğini, ülke içerisinde vatandaşlar arasında tam bir eşitlik ve hukuk anlayışının tesis edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar (Temo ve Rıza, 2009: 9). Bu görüşleri nedeniyle muhalif grup ya da hareket olarak ifade edilen Yeni Osmanlılar, "dıştan gelen bir baskı ya da zorlama sonucu Osmanlı'nın resmi olarak yukarıdan aşağıya telkin ve dayatma metotlarıyla değişim sürecine girdiği bir dönemde, mevcut uygulamalara duydukları tepki sonucu ortaya çıkan, ancak muhalif grup olarak ortak hareket etseler de, ortak hedefleri olmayıp, sayıları birkaç yüzü geçmeyen, içinde buldukları zaman kesitinde illegal olarak faaliyetlerini sürdüren 'reformcu hareketler' grubu olarak" ele alınabilir (Arabacı, 2004: 77, 78).

Kazım Karabekir'e göre kuruluşunu zorunluluklardan alan ve toplumun tüm kesimlerine nüfuz etmek için teşkilatçılık anlayışının egemen olduğu, hak, hürriyet ve adalet kavramlarına vurgu yapan savunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve mensupları Padişahlık makamı konusunda farklı görüşlere sahip bulunmaktadır. Azınlık gruplarının isteklerine karşı her ne kadar imparatorluğun bütünlüğü, birlik ve beraberliğini destekliyorlarsa da hayal kırıklıkları ile karşılaştıklarında ise padişaha ve onun yönetimine karşı olan muhalefetleri artıyordu. Siyasi bir oluşum olarak faaliyetlerine devam eden, kendi içlerinde de Padişahlık konusunda farklı görüşlere sahip bireylerden oluşan ve bir araya gelmekte güçlük çeken İttihat ve Terakki Cemiyeti, örgütsel etkinliğini artırmak ve halkın teveccühünü kazanmak için ikna propagandalarına da devam etmiş ve halkı etrafında toplamak için yayın faaliyetlerine girişmiştir. Bu dönemde Meşrutiyet yanlısı olarak yayınlanan risaleler ve Müslümanları etkilemek için kullanılan *Ezan, Hak, İctihat ve Meşveret* gibi kavramlar II. Abdülhamit'in kendi kurduğu Galatasaray Lisesi, Harp Akademisi, Mülkiye ve Tıbbiye'den ciddi katılımlar sağlamış, Cemiyet'in kendi görüşlerini, düşüncelerini, kaygılarını yansıttırmasının yanı sıra II. Abdülhamit yönetiminin menfi yönleri de vurgu yapmıştır (Arslan, 2011: 306; Shaw ve Shaw, 1994: 311; Okur, 1999: 225 ve Hanioglu, 1995: 200). Bu döneme ilişkin yapılan bazı çalışmalar, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti, şeyhülislamlık makamını kontrol altına almak ve iktidarını meşrulaştırmak için Musa Kazım Efendiyi şeyhülislam olarak tayin ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla şeyhülislamlık makamı Cemiyet tarafından kontrol edilen bir "Fırka" makamına dönüşmüştür (Gürer, 2010: 1186 ve Bekir, 2009: 15).

Yapısal olarak hiyerarşinin baskın olduğu İtalyan genç ihtilalcilerinin 'Kömürcüler' anlamına gelen Carbonari adlı gizli teşkilatından esinlenerek kurulan ve gizli teşkilatlanan, Türkçesi Birlik ve İlerleme Partisi olan İttihat ve Terakki Partisi, Osmanlı Devleti döneminde 1889 yılında kurulan ve II. Meşrutiyetin ilanına neden olan özellikle 1908-1911 yılları arasında kısa kesintilerle de olsa dahi devlet yönetiminde oldukça söz sahibi olan siyasi bir örgüttür. Devlet üzerinde kontrol ettikleri ordu vasıtasıyla etki kurmaya çalışan, prensip olarak askeri despotizmi benimseyen ve üyelerinin "İttihatçılar" olarak adlandırıldığı partiye askeri, bürokratik ve diplomatik kanallardan birçok devlet adamını katılmıştır (Cobb, 1912: 103; Aksoy, 2008: 14 ve

Alkan, 2009: 33). 28 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde oldukça önemli rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasal düzeni tam anlamıyla değiştirmekle kalmamışlar aynı zamanda yeni bir toplumsal düzenlemenin de temellerini atmışlardır. “Tebaa” anlayışı yerine “vatandaş” anlayışını yerleştirmeye başka bir ifadeyle yarı feodal yapıdaki mutlakiyetçi monarşiden liberal demokrasi çizgisine geçmek için çalışan İttihatçılar, insanların dil, din, ırk kimi parametrelere göre sınıfsal kategorilere ayırmayı tasvip etmiyorlardı. İttihatçılar tarafından gerçekleştirilen bu yeniliklerle birlikte sadece hantallaşmış bürokrasinin ayrıcalıkları değil aynı zamanda etnisite ve din temelli birçok oluşum da ortadan kaldırılmıştır (Kansu, 1995: 218-220; Kermoğlu, 2007: 133).

Farklı görüşlere rağmen ikinci Meşrutiyet dönemi esasında eğitimden hukuk sistemine varıncaya kadar toplumsal gelişime, bilinçlenmeye ve kalkınmaya ön ayak olabilecek gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı döneminde gayrimüslimlerde dâhil Osmanlı tebaası için oldukça önemli sayılan Tanzimat'ın ilanından başlayarak Türk siyasi tarihinin kırılma noktalarından biri sayılan İkinci Meşrutiyet dönemi, siyasal ve toplumsal gelişmeleri şekillendirmiş ve Cumhuriyet yönetiminin temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde Jön Türklerin etkisiyle 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet ile 1878 yılında süresiz olarak yürürlükten kaldırılan parlamenter rejime yeniden dönüş yaşanmıştır (Özkiraz, Arslanel, 2011: 3 ve Yumul ve Balı, 2001: 363).

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin başlangıç noktası II. Meşrutiyetten daha da gerilere gitmektedir. Bu süreç Lale Devri ile başlamış 18. ve 19. yüzyıllar boyunca birbirini takip eden reformlar şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle bu hareketlerin doruk noktasına ulaştıkları an 19. yüzyılda ilan edilen Islahat ve Tanzimat Fermanlarıdır. Bu fermanlarla birlikte gayrimüslim tebaya can ve mal güvenliğinin getirilmesinin yanı sıra Osmanlı Devletinde Avrupalı devletler de olduğu gibi tebanın yurttaşa çevrilmesi süreçleri de gerçekleşmiştir. Ancak tüm bu reformlar Sanayi Devrimi gibi bir dönemi başlatan medeniyetler karşısından yeterince verimli olamamış tam tersine Osmanlı Devleti dışa bağımlı hale gelmiş ve 20. yy da hasta adam benzetmesi ile karşı karşıya kalmış ve toprakları bir dizi gizli antlaşmalarla paylaşılmaya başlanmıştır (Örmeci, 2010: 96; Haley, 1994: 1-27 ve Yılmaz, 2008: 121, 122). Tüm bu olumsuzluklar göz önünde bulundurularak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve akabinde ilan edilen II. Meşrutiyet devlet içerisinde yaşanan bu olumsuzluklara bir tepki niteliğindedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran İttihatçılar, devlet yönetiminde etkinliklerini hissettirmeye başladıkları andan itibaren Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan Türkleri Rusya'nın hâkimiyetinden kurtarma ideali içerisindeydiler. İttihat ve Terakki Fırkası'nın lideri olan Enver Paşa sadece Turancılığı değil, İslam Birliği ideali çerçevesinde tüm Dünya Müslümanlarını bir araya getirme ve iyi ilişkiler kurmayı amaçlamaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde yeniden diriliş ve nizam çabası paralelinde amaçsal bir ideal haline getirilen “Turancılık” ve “Müslümanlık” konseptlerinin uzantılarının erken dönem Cumhuriyet anlayışında “Türklük” konsepti etrafında yoğunlaştığı söylenilebilir (Aydemir, 1973a: 433; Yılmaz, 2008: 122 ve Aydemir, 1973b: 7). Diğer bir ifadeyle İttihat ve Terakki döneminin yansımalarının erken dönem Cumhuriyet anlayışında da var olduğu düşünülebilir.

Kuruluşunda Makedonya'daki milliyetçi ve ihtilalci düşüncelerden de etkilenen, Selanik'te bulunan Osmanlı Özgürlük Komitesi'nin devamı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Cumhuriyetin lider kadrolarını da etkilemiş fakat altı yüzyıl süren bir İmparatorluktan ulus devlete geçişin yaşanması ve cumhuriyetin halka benimsetilmesi elbette ki kolay olmamıştır (Arslan ve Özen, 2005: 95 ve Mutlu, 2006: 125). Türk Milleti için İmparatorluktan cumhuriyete geçiş ciddi anlamda bir kırılma noktası ve bir yol ayrımı niteliğindedir. Bu sürece sosyolojik olarak bakıldığında bir durumdan, bir başka duruma geçiş şeklinde olan bu tür dönüşümlerin asıl manada toplumlar için bunalımlı dönemler olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla bu toplumsal geçiş süreçlerinde liderlere ve yöneticilere düşecek en önemli görev bu durumun bilincinde olmak ve bu geçiş süreçlerinde yaşanılacak bunalımları hesap ederek karar vermektir. Başka bir ifadeyle bu süreçte toplumsal dengenin yeniden tesis edilebilmesi, cemiyetçilik fikrinin toplumda teveccüh bulması için toplumu birbirine bağlayacak kavramların kullanılması son derece önemlidir (Mutlu, 2006: 125).

II. Meşrutiyet öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinden olan Cumhuriyetin lider kadrolarının hangi düşünce akımlarından etkilendiklerinin tespiti ve bu sürecin ne şekilde geliştiğini Dayı şöyle ifade etmiştir (Dayı, 2000: 13, 14).

“Fransız İhtilali'nin tüm dünyaya yaydığı, hürriyet, özgürlük, milliyetçilik fikirleri zamanla Osmanlı İmparatorluğuna 'da ulaşmıştı. İlk defa Şinasi'de filizlenen bu fikirler, Ziya Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal gibi Genç Osmanlılar da özgürlük, hürriyet, milli egemenlik ve parlamento kavramlarının oluşmasına sebep olmuştu. Ancak, bu kişiler; parlamentosu, anayasası ve padişahı olan bir meşrutî sistemi istiyorlardı. Yani, Cumhuriyetçilikten uzaktı. Henüz bu dönemlerde ve daha sonralarında da “Cumhuriyet” idaresi düşünülüyordu.

Siyasi fikirlerin rahatlıkla yayılma ortamında sahip Makedonya'da büyüyen ve yetişen Mustafa Kemal'de de ilk siyasi fikirler 1889'da girdiği İstanbul'daki Harp Okulu'nda özellikle ikinci yılında başladı. Sultan II. Abdülhamit'in idaresi aleyhinde ve meşrutiyet lehinde siyasi fikir sahibi oldu. 1902 yılında Erkânî Harp Mektebine seçilen Mustafa Kemal, memleketin idaresi ve siyaseti hakkındaki yeni fikirlerini harbiye öğrencilerine yayabilmek için, el yazısı ile hazırlanan ve çoğu yazılarını kendisinin yazdığı bir gazete dahi çıkarttığı gibi, sınıfta küçük bir teşkilatta kurmuştu.

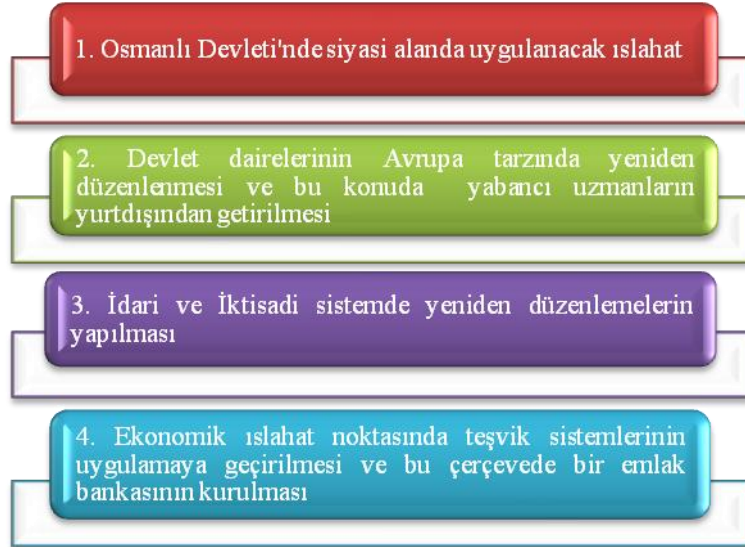
1905'de Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olan Mustafa Kemal, arkadaşları ile daha rahat çalışabilmesi için İstanbul'da bir ev tutmuştu. Ancak Sultan Abdülhamid ve Meşrutiyet hakkındaki faaliyetlerinden dolayı tutuklanarak, birkaç ay tutuklu kalmıştı.

1905 yılında Şam'daki V. Ordu'ya gönderilen Mustafa Kemal, teşkilat çalışmalarına burada da devam ederek; 1906 yılında gizli olarak ismi daha sonra İttihat ve Terakki'ye dönüşecek olan ' Vatan ve Hürriyet Cemiyetini' kurdu. Çeşitli askeri sınıflarda staj yapmak bahanesi ile gittiği Beyrut, Yafa ve Kudüs'te de teşkilat yaptı. Fakat istediği ölçüde bir teşkilatı ancak Makedonya'da yapabileceğine inanıyordu. Makedonya'ya gitmesi çok zor iken, bir yolunu bulup eline geçirdiği bir 'mezuniyet tezkeresi' ile Mısır ve Yunanistan üzerinden Selanik'e gitti. Gizlice geldiği ve dört ay kadar kaldığı Selanik'te bu cemiyetin şubesini açmak için arkadaşları ile yaptığı (Askeri Rüştîye Öğretmeni Hakkı Baha (Pars) ile evinde) toplantıda 'kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi

yıkmak, milleti hâkim kılmak, hülâsa vatanı kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum sözlerine Ömer Naci Bey; “Mustafa Kemal arkadayız, seni takip edeceğiz. Ölüm, cellatlar, işkenceler bile bizi bu azmimizden çeviremeyecektir. Hürriyet verilmez, o, ancak alınır. Zulüm ve istibdat altında inleyen bu masum ve biçare milleri kurtaracağız, yaşasın Hürriyet ve İhtilal” sözleri ile cevap vermiştir.

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilan ediliş felsefesinin temelini oluşturan, siyasi bir dönüşüm hareketi olarak yorumlanabilecek İttihat ve Terakki dönemi ve II. Meşrutiyetin ilan edilmesi Fransız İhtilalı ile başlayan hürriyet, özgürlük gibi kavramların ve milliyetçilik akımlarının birer uzantısıdır. Dolayısıyla Osmanlı'nın son döneminde filizlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Cumhuriyet bir devamlılık göstermektedir. Kullanılan kavramlar ve amaçsal bütünlük her ikisinde de aynıdır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kongresinde benimsenen idealler ile Cumhuriyet sonrasında gerçekleştirilen uygulamalara bakıldığında bir etkileşim ve bir paralellikten bahsedilebilir. Yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benimsediği düşünsel idealler Cumhuriyet döneminde uygulanma alanı bulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düzenlediği kongrede alınan kararların kapsamı aşağıda belirtilmiştir (Karaca, 2010: 22):

Şekil 2: İttihat ve Terakki Kongresi'nde Alınan Kararlar

Kaynak: Erdem Karaca, “Ahmet Ağaoğlu'nun Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı (1913-1914)”, Akademik Bakış, Cilt 3, Sayı 6, Yaz 2010, s. 22

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra gerçekleştirilen uygulamaların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düzenlediği kongrede alınan dört temel değişimin yansımaları olduğu görülebilmektedir. Başka bir ifadeyle İttihat ve Terakki cemiyeti Osmanlı Devleti'nde iktidarı ele geçirdikten sonra uygulamaya koymaya çalıştıkları ancak muvaffak olamadıkları uygulamaları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra tamamlamaya çalışmışlardır. Örneğin, Saltanatın (1 Kasım 1922) ve Hilafet'in (3 Mart

1924) kaldırılarak Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile siyasi düzlemde ıslahat niteliği sayılabilecek bir değişim gerçekleşmiştir. Yine genel anlamda belirtmek gerekirse devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması çerçevesinde, Hilafet'in kaldırıldığı aynı gün medreseler kapatılarak, öğretim birliği kanunu olan Tevhid'i Tedrisat çıkarılmış (3 Mart 1924) ve tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanmış, 1Kasım 1928 tarihinde harf sistemi değişikliğe uğramış, Latin harflerine geçiş yaşanmıştır. Ekonomik düzenlemeler konusunda ise İzmir İktisat Kongresinin (17 Şubat- 4 Mart 1923) gerçekleştirilmesi, Ekonomi Bakanlığı tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kabulü (1 Aralık 1933), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İş Kanunu'nu kabul etmesi (8 Haziran 1936), çeşitli bankaların kurulması gibi uygulamalar erken dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yansımaları olarak değerlendirilebilir (Mardin, 2004a: 184, 185; Akşin vd., 2002: 134, 152, 153 ve Akşin, 2004: 153, 173). Görüldüğü gibi bu dönemde gerçekleştirilen tüm bu uygulamalar İttihat ve Terakki düşüncesinin kavramsal çerçevede kalmadığının ve doğrudan pratiğe döküldüğünün kanıtlarıdır. Cumhuriyetin sınıf kavramına bakış açısını dönemin siyasal metinlerinden ve Atatürk'ün ifadelerinden de görmek mümkündür. Bu bağlamda aşağıda birtakım kısa örneklere yer verilecektir.

1923 tarihli Atatürk'ün İstanbul Gazeteleri Temsilcilerine seslendiği 1923 tarihli metinde; "...bütün sunufu yekdiğerine lazımı gayrı müfarik olan, çünkü menfaatleri de yekdiğerinden tehafül eylemeyen, halkımızın müşterek ve umumi olan menafî ve saadetini temin için "Halk Fırkası" namı altında bir fırka teşkili tasavvur edilmektedir..." Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere toplumun tüm sınıfları birbirine gereklilik arz etmekte ve bu sınıfların çıkarları arasında bir çatışma görülmemektedir. Bu toplumun ortak menfaatini sağlayacak olan kurulacak siyasal oluşumun ismi de "Halk Fırkası"dır. Dönemin kimi yazınlarında toplumda herhangi bir sınıfsal bölünme ya da farklılaşmanın olmadığı vurgulanırken yukarıdaki örnekte de olduğu üzere toplumun içinde birtakım sınıflar olduğu ancak bunlar arasında çatışma değil aksine dayanışma olduğu vurgulanmaktaydı, aslında toplumun sınıflı fakat sınıf çatışmasından arındırılmış bir toplum olarak görüldüğü bu metinden bir kez daha anlaşılmaktadır("İstanbul Gazetecileri Temsilcilerine", II, 60, 1923 tarihli belgeden aktaran: Parla, 2008:206-210; Ayrıca bkz. Parla, 1994:168-169).

1923 tarihli CHP Nizamnamesi'nin 2. Maddesinde nasıl bir toplum yapısının öngörüldüğünü, planlandığını ortaya koymaktadır; "Halk fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavâtı kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir." (1923 CHP Nizamnamesi Madde:2'den aktaran Parla, 2008: 23) ifadeleri ile toplumsal sınıf ayrımı kesin bir ifade ile yadsınmaktaydı.

1927 tarihli "Yeni Cumhurbaşkanlığı Devresine Ait Millete Beyanname" adlı belgede kullanılan "Hep beraber", "elbirliğiyle", gerektiğinde "tek fert gibi", "yekpare" ifadeleri ile azimle çalışacak bir halk, millet düşüncesi öne çıkmaktadır. (Yeni Cumhurbaşkanlığı Devresine ait millete beyanname, 1. 11. 1927 tarihli belgeden aktaran, Parla, 2008:207, 211). Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki aşamada toplumda çok sesliliği, örgütsel çeşitliliği tesis edecek, korporatist-solidarist görüşe ve çoğulcu

toplum yapısına ters düştüğü değerlendirilen uygulamalar, dönemin lider kadroları tarafından engellenmiş ya da sonlandırılmıştır. Bu durum antidemokratik ve totaliter bir devlet anlayışının benimsendiğinin bir göstergesidir. 10 Mayıs 1931'de Cumhuriyet Halk Partisi üçüncü kurultayını yapmıştır. Kurultayda, "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik", "Laiklik" ilkelerine ek olarak "Devletçilik" ve "Devrimcilik" ilkeleri de parti tüzüğü ve programında yer almıştır (Zürcher, 1999: 264; Ayrıca bkz. <http://www.belgenet.com/parti/chpkurultay.html>, Erişim tarihi: 13.02.2012). Cumhuriyet Halk Partisi bu yönetim yapısı içinde, sosyal yapıda ayrıcalık oluşturacak uygulamalardan uzak duracağını, "halkçılık" ilkesine bağlı kalacağını da ifade etmiştir. Dönemin yönetimi, "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibarı ile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir" diyerek solidarist mantık zemininde toplumsal dokunun sınıf mücadelesi yerine meslek örgütlenmeleri şeklinde olacağını ifade etmektedir (Yetkin, 1993: 93, 98'den aktaran Keyder, 2003: 137). İlk kez Birinci Dünya Savaşı sırasında öne çıkan halkçılık ilkesi cumhuriyet elitleri tarafından ulusun tüm unsurlarının dayanışması, ulus çıkarlarının herhangi bir topluluk ya da sınıf çıkarının üstünde olduğu şeklinde anlaşılmış ve uygulanmıştır. (Zürcher, 1999: 265).

Parla, CHP'nin halkçılık anlayışını şu şekilde değerlendirmektedir (Parla, 2008: 40):

"1931 programındaki yan başlığın "sınıf yok, işbölümü var." şeklinde özetlediği, sınıfların siyasi mücadelesi şöyle dursun, sınıfların çıkar çatışmasını hatta varlığını bile reddeden, işkollarının ya da meslek zümrelerinin çıkar birliğini ve tek parti çatısı altında hepsinin birlikte ve uyum içinde temsil edildiğini ilan eden bu korporatist halkçılık, programın açıkça ifade ettiği gibi, hem anti-liberal hem anti-sosyalist bir halkçılıktır." (Parla, 2008: 40).

1932 tarihli "İktisat İşlerinde Birliğe Dair Vekil Celal Beye Verilen Cevap" adlı metinde de aynı bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir; "İçtimai heyetimizin bütün iş bölümleri sahiplerinin aynı yararlı ilgiyle bir yolun elle vermiş, omuz omuza dayanmış, bir hedefe yürüyen samimi yolcuları yapmak..." metinden de anlaşılacağı üzere tün iş bölümler için "bir yol" vurgusu ve bu iş bölümleri sahiplerinin omuz omuza vermiş, çatışma ve çıkar farklılaşmasından arındırılmış olması vurgusu öne çıkmaktadır ("İktisat İşlerinde Birliğe Dair Vekil Celal Beye Verilen Cevap 12. 09. 1932" adlı belgeden akataran Parla, 2008:208-211; Ayrıca bkz. Parla, 1991:217-218).

Bu dönemde, 1931 yılında ilk olarak Türk Ocakları kapatılmıştır. Türk Ocakları kapatıldığında 30.000'den fazla üyesi ve 267 şubesi bulunmaktaydı (Zürcher, 1999: 262, 263; bkz. Bölükbaşı ve Yücel, 2011: 1-9; bkz. Özdemir ve Aktaş, 2011: 235-262). Türk Ocaklarının üyelerinin büyük bir kısmı, halka kültürel açıdan Cumhuriyetin hâkim değerlerini benimsetmeyi ideal edinmiş gençlerden oluşmaktaydı. Buna karşın sivil bir inisiyatif olmaları nedeniyle hükümet tarafından "fazla" bağımsız bulunarak kendilerini feshetmeleri sağlanmış ve tüm mal varlıkları devlete devredilmiştir. (Keyder, 2003: 138). Yine bu dönemde Türk Kadınlar Birliği de kapatılan kuruluşlar arasında yer almıştır. Bu birlik 1935 yılındaki olağanüstü kongresinde kendini feshetmiştir. Söz konusu bu feshe gerekçe olarak kadınlara oy verme hakkının tanınmasıyla birlik varlık sebebine ulaşmış olması gösterilmiştir (Zürcher, 1999: 262, 263).

1925 yılında hükümetin çizgisi dışında kalan liberal ve sosyalist fikirleri benimseyen basın, yayın faaliyetleri durdurulmuş, bu kapsamda birçok gazete ve dergi kapatılmıştır. Basın üzerindeki bu baskı 1931 yılında çıkarılan yeni bir basın kanunu ile kurumsal bir altyapıya kavuşturulmuştur. Yine bu dönemde 1933 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi ile eski Darülfünun'da görev yapan öğretim kadrosunun yaklaşık olarak üçte ikisinin işine son verilmiş, ancak hükümetin siyasetini koşulsuz destekleyenlerin görevlerine devam etmelerine izin verilmiştir (Zürcher, 1999: 263).

Parla, erken dönem Cumhuriyet (Parla bu dönemi 1920/1923- 1960 birinci Cumhuriyet olarak da ifade eder) uygulamalarının faşizan korporatizm değil; solidarist korporatizm olduğunu ifade eder. Ona göre sık sık müdahale edilerek otoriter bir kimlik kazandırılan ceza kanunu, 1935 iş kanunu, 1937 beden eğitim kanunu, 1938 cemiyetler kanunu, 1938 basın birliği kanunu, 1943'te çıkarılan Sanayi-Ticaret ve Zanaat odalarının yeniden düzenlenmesine ilişkin kanun solidarist korporatizmin sınırlarını önemli ölçüde aşmakla birlikte faşist korporatizm olarak nitelendirilemez (Parla, 1989: 121). Parla'ya göre Türk siyasal pratiğinde korporatizmin solidarist öğeler içermesi ve faşizan korporatizme evrilmemesinin en önemli sebebi Türk toplum yapısı içerisinde herhangi bir bölüşüme dayalı çatışma, örgütlü ve kitlesel bir işçi sınıfı ve bir sanayi-kapital burjuvazisinin olmayışdır. Parla, tek parti dönemini, otoriter nitelikler taşıyan, devletle bütünleşmiş bir partinin, ekonomide devlet kapitalizmini uygulayarak millî-ulusal burjuvaziye disiplinli ve düşük ücretle çalışmaya razı işgücü temin ederek, sermaye birikiminin ortaya çıkarılması dönemi olarak niteler (Parla, 1989: 122).

6. Sonuç

Türk tarihinin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında önemli kırılma noktaları yaşadığı ve belirli dönemlerde bazı kavramların ve fikirlerin idealize edildiğini görmek mümkündür. Bu idealize edilmiş fikirler, toplumsal yapıyı diri tutmak, yönlendirmek, belirli bir görüş etrafında birleştirmek bir araç olarak kullanılmışlardır. Bu sosyolojik süreç, özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan İttihat ve Terakki tecrübesi ve bu yapının girişimleri sonucunda ilan edilen II. Meşrutiyetin üzerine kurulduğu düşünsel yapı yönüyle ele alındığında bu dönemin "Osmanlılık" anlamında sınıfsız bir toplum oluşturma adına bir fikir değişimini beraberinde getirdiği görülecektir.

Bir önceki dönemin mimarları olan ve "Meşrutiyet Rejimini" tesis eden İttihat ve Terakki üyeleri, Cumhuriyet kurucu lider kadroları içerisinde de önemli pozisyonlara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in son dönem Osmanlı Devleti'nin bir devamı olduğu, İttihat ve Terakki idealleri ile Cumhuriyet arasında bir bağ olduğunun vurgulanması yerinde olacaktır. Anayasal, parlamenter düzene geçişin aşamalarından olan II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet'in ilanı arasında, toplumsal sınıflardan bağımsız, korporatist ve solidarist ideolojinin uzantısı olarak meslek birliklerinin esas olduğu bir toplum yapısının kurulması arasında sosyolojik ve politik bir ilişkinin varlığından ve sürekliliğinden bahsedilebilir.

Tesanüt yani dayanışma, tek parti döneminin toplumda kurguladığı sosyolojik yapıya şekil veren önemli kavramlardan birisi olmuştur. Bu bağlamda solidarizm, girişimcilğe ve mülkiyet hakkına doğrudan bir müdahale değildir. Aksine liberalizm ile sosyalizm arası bir orta yolu savunan solidarizm, toplumsal sınıf farklarını reddederek, toplumun birbirine muhtaç işbölümünün temel olduğu meslek gruplarından oluştuğunun

altını çizer ve ihtisaslaşmayı ön plana çıkarır (Gencer, 2011: 45-47). Bu görüş toplumu şekillendirme bir araç olarak kullanılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin "halkçılık" prensibinde somut bir devlet politikası haline gelmiştir.

Çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alındığı üzere, cumhuriyetin kurucu elitleri, sınıf ayrımını, menfaat birliklerinin, farklı düşünce gurup ve kurumlarının varlığını meşru görmemiş, bunların olmadığı, tek bir düşünce etrafında toplanmış, tek doğrusu, tek hedefi olan, toplumu bireyin önüne alan bir siyasal yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken, toplumun tümüne ideolojik olarak nüfuz eden, toplumu tek bir merkezden yöneten otoriter, solidarist korporatist bir yönetim biçimini benimsemişlerdir. Cumhuriyet elitlerinin, siyasal toplum içinde savuna geldikleri tek parti rejimini ve farklılaşmanın olmadığı türdeş toplum yapısını meşrulaştırmak için ihtiyaç duydukları ideolojik, düşünsel arka planı solidarist korporatizm sağlamıştır. Çalışmanın da temel vurgusu olan Cumhuriyet dönemi uygulamalarının, Osmanlı'nın son dönem siyasetine damgasını vurmuş İttihat ve Terakki yönetiminden devir alınıp alınmadığına sorusuna, bu bağlamda verilecek cevabın olumlu olması gerektiğini ifade etmek mümkündür. Otoriter ve merkezci bir nitelik arz eden bu yönetim uygulamaları Cumhuriyet dönemi siyasetinin ve toplumsal yaşamının şekillenmesi üzerinde doğrudan etkili olmuştur.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul: Kayhan Matbaası.
- Aksoy, A. Ş. (2008). *Jön Türkler Enver Cemal ve Talat paşaların trajik sorunu*, , 1. Baskı, İstanbul: Nokta Kitap.
- Akşin, S. (2004). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi*, Ankara: Kalkan Ofset.
- Akşin, S., Koçak, C., Özdemir, H., Boratav, K., Hilav, S., Katoğlu, M. ve Ödekan A. (2002). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 7. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alkan, N. (2009). *Mutlakiyetten meşrutiyete II. Abdülhamit ve Jön Türkler 1889-1908*, ,1. Baskı, İstanbul: Çalış Ofset.
- Arabacı, F. (2004). *Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri*, Ankara.
- Arslan, O. & Özen, Ç. (2005). The rebirth of the ottoman committee of union and progress in macedonia through the italian freemasonry. *Oriente Moderno*, Nuova Seri, Anno 24, Nr. 1, 93-115.
- Arslan, T. (2011). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propaganda araçlarından Hayyeale'l Felah Risalesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, No. 29, 303-330.
- Aydemir, Ş. S. (1973). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, C. 1*, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1973). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, C. 3*, İstanbul.
- Bölükbaşı, Z. & Yücel, G. (2011). Cumhuriyetin ötekisi olarak geleneksel milliyetçilik ve Türk ocaklarının kapatılması. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı. 26, 1-19.

- Calhoun, C., Light, D., & Keller, S. (1997). *International edition sociology*, Seventh Edition, USA: Mc Graw Hill Publication.
- Can, N. (2009). Şiddetin ideolojik yüzü ya da faşizmin korunan baltası, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1, 1-10.
- Cobb, S. (1912). The difficulties of the young Turk party. *The North American Review*, 195 (674), 103-107.
- Çalışkan, K. (2008). Ortadoğu siyasi ve toplumlarını anlama yolları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 39, 1-21.
- Dayı, E. (2001). Mustafa Kemal Atatürk'te cumhuriyet fikri ve gerçekleştirilme safhaları. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Cilt III, Sayı 1, 13-46.
- Demirbaş, O. (1999). *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Doctor, M. (2007). Lula's development council: neo-corporatism and policy reform in Brazil, Latin American perspectives, 34 (6), Aggressive Capital and Democratic Resistance, 131-148.
- Duman, S. (2006). Mustafa Kemal'de cumhuriyet düşüncesinin doğuşu ve Cumhuriyet'in nitelikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (1), 245-264.
- Durmaz, M. N. (2011). Korporatizm, yönetim ve keşim noktaları üzerine bir deneme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 2011, 56-81.
- Gazel, A. A. (2001). İkinci meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı bölünme noktasına getiren Hizb-İ Cedid Hareketi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, 259-268.
- Gencer, S. (2011). *1930-1938 Döneminde Türk İnkılabı'nı Teorileştirme ve Yorumlama Denemeleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Göker, E. (2001). Durkheim'in sol eli: Pierre Bourdieu'nun muhalefeti. *Praksis* 3, 228-251.
- Güler, E. Z. (2009). Siyaset bilimi eğitiminde yeni yöntem arayışları: Avrupa üzerine düşünen filmler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 40, 167-180.
- Gürer, A. Ş. (2010). İttihat ve Terakki'nin Bir "Fırka Şeyhülislamı" arayışı ve Musa Kazım Efendi'nin Şeyhülislamlığa getirilişi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5 / 4, Fall, 1186-1206.
- Haley, Charles D. (1994). The desperate Ottoman: Enver Pasha and The German Empire II. *Middle Eastern Studies*, 30 (1), 1-51.

- Hanioğlu, M. Ş. (1995). *The Political Ideas of The Young Turks*, Oxford University Press.
- Johnson, H. G. (1971). *Ideology and Nationalism The Ideology of Economic Policy in The New States*, Edited by Jason L. Finkle, Richard W. Gable, Political Development and Social Change, Second Edition. USA: John Wiley and Sons Inc.
- Kallis A. (2009). *Genocide and Fascism, The Eliminationist Drive in Fascist Europea*, UK: Published by Routledge.
- Karabekir, K. (2009). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaca, E. (2010). Ahmet Ağaoğlu'nun kaleminden Şarki Anadolu Islahatı (1913-1914). *Akademik Bakış*, 3 (6), 15-26.
- Kelly, J. E. (2004). Solidarity and subsidiarity: Organizing principles for corporate moral leadership in the new global economy. *Journal of Business Ethics*, 52 (3), 283-295.
- Kenworthy, L. (2002). Corporatism and unemployment in the 1980s and 1990s. *American Sociological Review*, 67 (3), 367-388.
- Kenworthy, L. (2003). Quantitative indicators of corporatism. *International Journal of Sociology*, 33 (3), 10-44.
- Kermoğlu, H. T. (2007). II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim politikası ve Rumlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 133-143.
- Keyder, Ç. (2003). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. Sekizinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocacık, F. (2003). Bilgi toplumu ve Türkiye. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1), 1-10.
- Kornblum, W. (2008). *Sociology in A Changing World*. Eight Edition, Canada: Thomson Learning Publication
- Lawson, K. (1993). *Human Polity A Comparative Introduction to Political Science*, Third Edition, Houghton Miffling Company.
- Linehan, T. (2000). *British fascism 1918-1939 parties, ideology and culture, studies in modern history*, UK: Manchester University Press
- Magstadt, T. M. & Schotten, P. M. (1993). *Understanding politics ideas, institutions, and issue*, , New York, USA: Martin' Press Inc.
- Mango, A. (1972). The Young Turks: The committe of union and progress in Turkish politics 1908-1911 by Reroz Ahmerd. *Middle Eastern Studies*, 8 (1), 107-117.
- Mardin, Ş. (2004). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*. 12. Baskı, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2001). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları

- Mardin, Ş. (2003). *Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler 2*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2004). *Türkiye’de din ve siyaset makaleler 3*, 10. Baskı, 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mutlu, S. (2006). İsmet İnönü ve İttihat ve Terakki Fırkası. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2), 125-147.
- Okur, M. (1999). II. Meşrutiyet Dönemi siyasi partileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, 225-238.
- Örmeci, O. (2010). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. *Tarih Okulu*, Sayı 8, 95-109.
- Özdemir, Y. & Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932’den 1951’e), *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 45, Erzurum, 235-262.
- Özer, İ. (2011). Mustafa Kemal Atatürk’ün halkçılık anlayışı ve I. TBMM’de halkçılık tartışmaları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 47-77.
- Özkiraz, A. & Talu, N. (2008). Sendikaların doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa ülkelerinin karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 108-126.
- Özkiraz, A. & Arslanel, M. N. (2011). İkinci meşrutiyet döneminde kadın olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (1), 87-95.
- Öztürk, A. (2007). Siyasi kültür bağlamında Türkiye’de devlet sivil toplum ilişkisi: sendikacılık örneği. *Bilgi*, 14 (1), 1-35.
- Panitch, L. (Çev. Ceren Kalfa) (2000). Emek stratejisi üzerine düşünceler. *Praksis 8*, 91-124.
- Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1991). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kayıtları/ Cilt 2 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Parla, T. (1994). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kayıtları/ Cilt 1 Atatürk’ün Nutuk’u*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Parla, T. (2008). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kayıtları/ Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Rose, J. D. (2005). *Rescuing Capitalism from Corporatism Greed and The American Corporate Culture*. Indiana, USA: Author House Publication.
- Roskin, M., Cord, G., Robert, Medeiros, L., & Jones, W. S. (1991). *Political Science An Introduction*, Fourth Edition, USA: Prentice Hall, Inc.
- Sağlam, S. (2004). Ziya Gökalp’te “solidarizm” ve “milli iktisat”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Sayı 1, 67-84.

- Skidmore, M. J. (1989). *Ideologies Politics in Action*. USA: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers.
- Şeker, N. (2007). Vision of modernity in the early Turkish Republic. an overview. *HAOL*, No 14, 49-56
- Temo, İ. & Rıza, A. (2009). *Biz İttihatçılar*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Teulings, C. & Hartog, J. (2008). *Corporatism or competition labour contracts, institutions and wage structures in international comparison*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Trotsky, L. (2005). *Fascism What It Is and How to Fight It*. India: Published by Resistance Books.
- Wiarda, H, J. (1997). *Corporatism and Comparative Politics The Other Great "Ism"*,. New York, USA: M.E. Sharpe Inc.
- Williamson, P. J. (2009). *Varieties of corporatism a conceptual discussion*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Yetkin, Ç. (1993). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Yılmaz, R. (2008). Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti. *OAKA*, 3 (6), 137-160.
- Yumul, A. & Balı, R. N. (2001). *Ermeni ve Yahudi cemaatlerinde siyasal düşünceler*. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1999), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Dördüncü Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- <http://www.belgenet.com/parti/chpkurultay.html>, Erişim tarihi: 13.02.2012